

Henning Bergenholtz & Sven-Göran Malmgren

Historiske ordbøger

Årets udgave af *LexicoNordica* er en lille smule tyndere end det omfangsrige bind i 2005, som med sine 370 sider satte en rekord for tidsskriftet. Antallet af temabidrag i dette nummer er faktisk større end i *LexicoNordica* 12, men det opvejes af det lidt lavere antal anmeldelser. Alligevel kan vi konstatere, at dette års høst af ordbogskritik er yderst tilfredsstillende: Det drejer sig om ti anmeldelser, fordelt på svenske, danske, norske og islandske ordbøger. *LexicoNordica* kunne endda have overskredet omfanget fra sidste år, hvis også et bidrag om Videnskaberne Selskabs Ordbog, VSO (1793–1905), var blevet indsendt til dette tidsskrift. Vi vil her henvise til denne artikel, Bergenholtz/Pálfi (2006), som på mange måder komplementerer de andre temabidrag (se dog den korte bemærkning om VSO i Anderssons bidrag i temadelen).

På et punkt sætter årets nummer en rekord. Antallet af svar på anmeldelser er så højt som 3 – og det drejer sig i alle tre tilfælde om meget udførlige svar på i alt 30 sider, i et tilfælde er svaret lige så langt som den kommenterede anmeldelse. En videnskabelig diskussion af denne type er på sin vis videnskabelig fordelagtig, fordi kritik og reaktion fremkommer samtidigt. Det normale – i hvert fald i trykte tidsskrifter – er, at sådanne diskussioner kan strække sig over flere år. Den måde, hvorpå *LexicoNordica* indtil nu har prøvet at gennemføre sådanne disputer, kan minde om mundtlige diskussioner på kongresser og symposier. Vi har anset, og vi anser stadig denne mulighed for at være yderst stimulerende for både anmelderen, den anmeldte og for læserne.

Efter diskussioner i redaktionskomiteen er vi dog blevet enige om en ny procedure, som i nogen grad forlænger ”realtidseffekten”. Ligesom hidtil vil der gives mulighed for at reagere på en anmeldelse, og ligesom nu vil sådanne reaktioner kun optages, hvis de af redaktionen bedømmes som videnskabeligt relevante. Ændringen består i, at der for eftertiden først bliver givet mulighed for at reagere på en anmeldelse i det følgende nummer. Grunden er først og fremmest, at alle anmeldte ordbøger og metaleksikografiske bidrag bør behandles ens. Indtil nu har det været mere eller mindre tilfældigt, om den anmeldte i tide har fået mulighed for at svare. Dette kan forklares med det forholdsvis korte tidsrum mellem aflevering og trykning af de optagede artikler. I alle tilfælde er svaret på en anmeldelse ofte først indkommet meget sent,

selv om den anmeldte har haft 2–4 uger til at afgive et svar. Dette korte tidsrum er særligt problematisk i de tilfælde, hvor den anmeldte har opfattet kritikken som skarpere end redaktionen. Og da der som sagt stilles lige så høje videnskabelige krav til et svar på en anmeldelse som til anmeldelser eller artikler, burde et svar indrømmes den tilstrækkelige tid til at skrive det. Vi håber dog, at vi også i fremtiden vil kunne bidrage til den ordbogskritiske diskussion ved at modtage og trykke diskussionsbidrag som reaktion på allerede trykte anmeldelser.

Årets tema er ”Historiske ordbøger i Norden”. Det traditionelle forberedende symposium på Schæffergården havde samlet deltagere fra alle de nordiske lande, og i bidragene i tidsskriftets temadel er alle de fem ”store” sprog i Norden repræsenterede. Til dette kommer, at tre af anmeldelserne i det foreliggende nummer behandler historiske ordbøger (bidragene af Jenstad, Myking og Malmgren).

I indbydelsen til symposiet blev **historiske ordbøger** defineret som ordbøger, der helt eller delvis beskriver ordforrådet fra et tidsrum, som ligger tydeligt før tidspunktet for udarbejdelsen af den konkrete ordbog. Heri blev såvel synkrone som diakrone ordbøger således indbefattet, dvs. både sprogstadieordbøger (Reichmann 1990) og ordbøger, som beskriver ordforrådets udvikling over et længere tidsrum. Begge disse ordbogstyper var repræsenteret ved symposiet, fx ved Holberg-ordbogen (Eegholm-Pedersens bidrag) hhv. Svenska Akademiens ordbok (bidragene af Eaker og Mattisson). Söderwalls Ordbok öfver svenska medeltids-språket kan muligvis tilordnes begge typer (Djärvs bidrag).

Det er tydeligt, at udgangsdefinitionen er temmelig vag. Det bliver helt klart, hvis man ser på forskellige ordbøger, som omfatter både samtiden og en vis periode før denne samtid. Hvis perioden er kort, taler man normalt om en samtidsordbog eller en nutidsordbog, altså en synkron ordbog. Den Danske Ordbog beskriver fx ordforrådet fra og med midten af 1900-tallet, men bliver ikke anset som en historisk ordbog. Er perioden længere, taler man om en diakron samtidsordbog eller om en særlig slags historisk ordbog.

Spørgsmålet om, hvor grænsen mellem den synkrone ordbog og den diakrone ordbog kan lægges, diskuteres i bidragene af Vikør og Hovmark. De ordbøger, som beskrives i deres bidrag, omfatter alle en periode på ca. 200 år. Hovmark betegner uden indskrænkninger den danske Ømålsordbog som historisk, mens Vikør ikke lægger sig helt fast i relation til Norsk Ordbok og til Riksmålsordboken. Grunden til hans tilbageholdenhed er ikke, at den beskrevne periode er for kort, men relaterer sig til måden at beskrive den tidligere sprogperiode. Fx behandles ord-

forrådet i Riksmålsordboken delvis med det formål at beskrive den tidligere sprogbrugs betydning for nutidssproget. Muligvis kan et kriterium for at bedømme en ordbog som en diakron samtidsordbog være, at den behandler fænomenet orddød, dvs. medtager og behandler ord, som ikke ville være kommet med i en normal samtidsordbog, fordi de i mellemtiden er forsvundet fra sproget.

Vi skal her tilføje to problemstillinger for historiske ordbøger, som tages op i flere af bidragene, og som også blev diskuteret på symposiet på Schæffergården. Det ene punkt består i udvalget af kilder (se Mattissons og Palkkis bidrag). Tager man fx Svenska Akademiens ordbok (SAOB), kan man se, at kildefortegnelsen omfatter ca. 20.000 titler. Det er på sin vis meget, men dog i virkeligheden kun en forsvindende del af alle de tekster, som er blevet trykt på svensk fra 1520 til i dag. Man kan spørge sig selv, om udvalget kan betegnes som en tilstrækkelig basis for en retvisende beskrivelse af fx forskellige fagterminologier (sml. her Mykings anmeldelse) eller når det gælder forskellige typer af forfattere. I hvert fald er en gruppe, nemlig kvinderne, tydeligt underrepræsenteret i SAOB (se hertil Mattissons bidrag). Det er en nyttig påmindelse om, at alle historiske ordbøger bør bedømmes i relation til udvalget af kilde-materiale – og derudover på, om det drejer sig om en fuldstændig eller en delvis excerpering.

Det andet punkt består i den digitale revolutions betydning for det konkrete leksikografiske arbejde med historiske ordbøger. Eftersom produktionstiden for historiske ordbøger ofte er meget lang, har denne revolution i flere tilfælde medført betydelige forandringer i redaktionsarbejdet – midt i udarbejdelsen af værket. Forandringerne kan dels bestå i brug af et nyt redigeringsystem (Bakken/Ore 2005), dels i, at ordbogsredaktionen får tilgang til langt flere elektronisk læsbare tekster, end man hidtil har brugt, bl.a. i forhold til foreliggende seddelsamlinger med udvalgte belæg. Hvor disse seddelsamlinger er fremkommet gennem mange årtiers arbejde, vil de mange elektronisk læsbare tekster kunne indgå i den empiriske basis fra den ene dag til den anden. It-revolutionen kan derudover også medføre, at der stilles nye krav om tilgang til ordbogen og også ordbogens kildemateriale, fx gennem en publicering på nettet (se her bidragene af Andersson, Jørgensen og Sanders).

Vi vil til slut henvise til den rapport, Ruth Vatvedt Fjeld har skrevet, og som bliver publiceret i tidsskriftet *Lexicographica*.

I forordet til LexicoNordica 11 bebudede vi, at LexicoNordica snarest muligt også skulle blive tilgængelig som et internettidsskrift. Vores beskrivelse fra dengang havde følgende ordlyd:

Vi var også enige om, at LexicoNordica burde blive mere synlig på internettet. Vi sigter på at kunne publicere kommende numre på nettet, dvs. fra og med LexicoNordica 12. De tidligere numre, dvs. LexicoNordica 1–11 vil herefter også medtages i internetudgaven, men kun de artikler, som uden problemer kan overføres til en hjemmeside. Kun abonnenter vil få et kodeord, som giver tilgang til hele tidsskriftet, men ikke-abonnenter vil få mulighed for at læse enkelte numre – i håb om at udbrede kendskabet til tidsskriftet og dets indhold og også om flere abonnenter. Som en del af dette tiltag vil vi derudover lægge samtlige indholdsfortegnelser, forord og abstracts ud på LexicoNordicas hjemmeside tilgængelig for alle.

Dette tiltag er delvis blevet realiseret. Vi kan på hjemmesiden <http://www.nordisk-sprakrad.no/nfl.htm> finde et link til hidtidige LexicoNordica-numres indholdsfortegnelser og forord. Derimod har vi endnu ikke gennemført forslaget om en næsten fuld internetudgave. Vi vil nu tage fat i dette problem og – forudsat, at forslaget kan finansieres – forhåbentlig inden udsendelse af LexicoNordica 14 give tilgang til alle tidligere numre, dog uden en del af illustrationerne. Hvert nummer gøres således tilgængelig på internettet med et års forsinkelse. På denne måde vil alle tidligere udgaver blive tilgængelig for alle interesserede, også for ikke-abonnenter. En sådan løsning vil udgøre en forenkling i forhold til forslaget i ovenstående citat.

Derudover vil vi fremlægge nogle ikke helt færdige tanker om udarbejdelse af et særligt indeksbind over hidtidige udgaver af LexicoNordica. Det er kutyme, at tidsskrifter i en uregelmæssig afstand udarbejder et sådant indeksbind, idet det giver mulighed for en systematisk brug af alle hidtidige udgaver, både med hensyn til temaer, termer, ordbøger og forfattere. Et sådant indeksbind vil med andre ord have en stor videnskabelig værdi. Samtidig med den større vægt på en løbende forskningsvurdering spiller også citationer en større og større rolle. For et smalt område som leksikografi er det derfor af særlig stor vigtighed at stille et forfatterindeks til rådighed, som kan blive brugt i sådanne udredninger. Alternativt kunne man overveje, om LexicoNordica for eftertiden skulle have en særlig indeksdel. Vi ser gerne, at læserne giver udtryk for deres mening om denne sag.

Vi vil minde om temaerne for de følgende års symposier på Schæffergården:

- 2007: Nordiske encyklopædier og leksika
 2008: Ordbogsbrug i Norden
 2009: Ordforbindelser i monolingvale nordiske ordbøger

Vi må beklage en alvorlig fejl i det foregående nummer. Som det fremgår af både titelsiden og af forordet, indgik Henrik Lorentzen i redaktionskomiteen for *LexicoNordica* 12, men hans navn var ikke at finde på bagsideteksten. Vi vil undskylde for fejlen.

Til slut vil vi takke Nordens sprogråd for finansiel støtte til både symposiet og til trykningen af tidsskriftet. Vor tak går også – som mangan gang før – til Rikke Hauge og til bestyrelsen af Fondet for Dansk-Norsk Samarbejde, som i lighed med tidligere år gjorde det muligt at gennemføre symposiet på Schæffergården til en meget fordelagtig pris.

Litteratur

- Bakken, Kristin/Christian-Emil Ore 2005: Norsk Ordbok – også ei elektronisk ordbog? I: *LexicoNordica* 12, 7–18.
 Bergenholtz, Henning/Loránd-Levente Pálfi 2006: VSO set med nutidens øjne. Indsendt til bedømmelse til *Danske Studier*.
 Fjeld, Ruth Vatvedt 2006: Report from the Annual LexicoNordica-Symposium in Copenhagen, 6–8 January 2006: Diachronic Dictionaries in the Nordic Countries. I: *Lexicographica* 26 (i trykken).
 Reichmann, Oskar 1990: Das Sprachstadienwörterbuch. I: Franz Josef Hausmann/Oskar Reichmann/Herbert Ernst Wiegand/Ladislav Zgusta (Hrsg.): *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography, Second Volume*. Berlin, New York: Walter de Gruyter 1990. 1416–1429.
 VSO = *Dansk Ordbog udgiven under Videnskabernes Selskabs Bestyrelse*. Bind 1–8. København 1793–1905.

Henning Bergenholtz
 Professor
 Center for Leksikografi /
 Department of Afrikaans and Dutch
 Handelshøjskolen i Århus /
 University of Stellenbosch
 DK 8210 Århus /
 SA 7602 Stellenbosch, South Africa
hb@asb.dk / hjbergen@sun.ac.za

Sven-Göran Malmgren
 Professor
 Institutionen för svenska språket
 Göteborgs universitet
 Box 200
 405 30 Göteborg
malmgren@svenska.gu.se